

HENRYK DOMAŃSKI
Instytut Filozofii i Socjologii PAN

DARIUSZ PRZYBYSZ
Instytut Filozofii i Socjologii PAN

KATARZYNA M. WYRZYKOWSKA
Instytut Filozofii i Socjologii PAN

KINGA ZAWADZKA
Instytut Filozofii i Socjologii PAN

OGŁĄDANIE FILMÓW Z PERSPEKTYWY PODZIAŁÓW KLASOWYCH

Streszczenie

Celem tej analizy jest ustalenie, w jakim stopniu upodobania do różnych gatunków filmowych związane są z pozycją klasową, a więc podlegają prawidłowościom stwierdzonym dla innych wymiarów stylu życia. Materiałem empirycznym są dane z badania przeprowadzonego na reprezentatywnej próbie ogólnopolskiej w 2019 r. Okazuje się, że preferencje do określonych gatunków filmowych są stosunkowo słabym odzwierciedleniem podziałów klasowych. Potwierdzałoby to hipotezę, że zjawisko homologii między uczestnictwem w kulturze a stratyfikacją klasową ogranicza się tylko do niektórych form aktywności. Drugi wniosek dotyczy odpowiedzi na pytanie, czy różne aktywności związane ze spędzaniem czasu wolnego łączą się ze sobą

Henryk Domański, e-mail: hdomansk@ifispan.edu.pl;
<https://orcid.org/0000-0001-5078-5027>

Dariusz Przybysz, e-mail: dariusz.przybysz@ifispan.edu.pl;
<https://orcid.org/0000-0001-9872-3140>

Katarzyna M. Wyrzykowska, e-mail: katarzyna.wyrzykowska@ifispan.edu.pl;
<https://orcid.org/0000-0002-1889-9865>

Kinga Zawadzka, e-mail: kinga.zawadzka@ifispan.edu.pl;
<https://orcid.org/0000-0002-0852-4314>

w syndromy kultury, co mogłoby być podłożem konsolidacji podziałów klasowych. Wyniki naszych analiz wskazują na występowanie pewnych zależności między oglądaniem filmów a innymi rodzajami spędzania czasu wolnego, ale są one raczej słabe, co świadczyłoby o tym, że preferencje filmowe nie stały się, jak dotąd, przestrzenią konsolidowania się hierarchii społecznej.

Słowa kluczowe: oglądanie filmów, stratyfikacja kultury, style życia

Oglądanie filmów dostarcza wrażeń nieporównywalnych z innymi dziedzinami kultury. Jest źródłem informacji i wiedzy, i podobnie jak inne sposoby spędzania wolnego czasu kształtuje podziały społeczne. Ludzie różnią się pod względem oceny gatunków filmowych, a także tego, czy ogląda się je w kinie, czy przed telewizorem; samemu, czy razem. Jak wynikałoby z badań [Barnett i Allen 2000; Hanchard i in. 2019], film stał się jednym z czynników stratyfikacji pod względem stylu życia, podobnie jak czytanie książek, sposoby ubierania się lub upodobania muzyczne. Powinno to znajdować odzwierciedlenie w podziale na gatunki oceniane „lepiej” i „gorzej” w zależności od kompetencji edukacyjnych i innych aspektów związanych z pozycją społeczną.

Wyniki badań wskazują, że preferencje muzyczne, rekreacja sportowa i inne aktywności rzutują na nierówności klasowe. Wyższa pozycja klasowa związana jest z silniejszymi upodobaniami do muzyki poważnej i jazzu, do czytania literatury pięknej, chodzenia do teatru, opery, na wernisaże, do galerii sztuki i do uprawiania ekskluzywnych sportów. Po drugiej stronie sytuują się członkowie „klas niższych”. Osoby o niższym kapitale edukacyjnym, robotnicy i chłopi znacznie rzadziej chodzą do filharmonii, częściej gustują w muzyce rozrywkowej, jedzeniu niezdrowych potraw, oglądaniu telenoweli i czytaniu kolorowych czasopism [Priour, Rosenlund, Skjott-Larsen 2008; Coulangeon, Duval 2015; Jarness, Friedman 2016; Pedersen, Jarness, Flemmen 2018]. Podobnie jest w Polsce. Spędzanie wolnego czasu przez specjalistów i kategorie zaliczane do inteligencji kontrastuje z preferencjami kategorii o niskim statusie społecznym: ci drudzy charakteryzują się większymi upodobaniami do disco polo, rzadziej chodzą do kawiarni, słuchają radia i zajmują się rekreacją sportową [Cebula 2019; Domański i in. 2021].

Dla przedstawionych w tym tekście analiz ważne jest to, że przynależność klasowa wchodzi w silniejsze zależności tylko z niektórymi wymiarami kultury. Zajmowanie określonej pozycji klasowej najsilniej koreluje z lubieniem lub brakiem upodobań do muzyki poważnej, disco polo i jazzu, a nie różnicuje upodobań do rapu i innych gatunków muzycznych. To samo dotyczy oddziaływania na

inne wymiary uczestniczenia w kulturze, np. usytuowanie w hierarchii klasowej znacznie słabiej koreluje z oglądaniem seriali telewizyjnych w porównaniu z chodzeniem do teatru, preferencjami muzycznymi i czytelnictwem książek [Domański i in. 2023]. Może to w jakimś stopniu wynikać z „nowości” seriali: oglądanie ich stosunkowo niedawno stało się formą spędzania czasu i nie są one jeszcze tak silnie identyfikowane z kulturą „wyższą” lub „niższą”.

Prawdopodobnie to samo dotyczy produkcji filmowej. Badania nad sztuką filmową, chociaż prowadzone od dawna, nigdy nie stanowiły autonomicznego pola analiz socjologicznych [Wejbert-Wąsiewicz 2018]. W Polsce ograniczały się one zazwyczaj do ogólnej charakterystyki widowni filmowej lub kulturologicznych studiów nad konkretnymi filmami [zob. np. Gałuszka, Kowalewicz 1977; Gałuszka 1984; Kaczmarek 2014]. Przyjrzenie się stratyfikującej funkcji kultury filmowej w Polsce jest przyczynkiem do kształtowania się historii kultury. Oglądanie filmów upowszechniło się dopiero w latach 20. XX w. Jest to krótki przedział czasowy w porównaniu z czytelnictwem książek i słuchaniem muzyki. Film późno stał się autonomiczną dziedziną kultury, dlatego nie doczekał się jeszcze legitymizacji w kreowaniu dystansów społecznych na tym samym poziomie co muzyka czy sztuki plastyczne. Sztukę filmową trudno jest jednoznacznie zaklasyfikować do „kultury wysokiej” lub „niskiej”. Z jednej strony jest to ważny obszar dziedzictwa narodowego (co przejawia się m.in. w dotowaniu przez państwo produkcji filmów, instytutów zajmujących się historią i promocją kinematografii), z drugiej – znaczną część tego dorobku stanowią filmy o niskiej wartości artystycznej, charakteryzujące się nieskomplikowaną fabułą, służące czystej rozrywce, bez konieczności zaangażowania intelektualnego.

Chodzenie do kina jest w Polsce najpopularniejszą formą aktywności z wszystkich wymagających wychodzenia z domu (w porównaniu z bywaniem na koncertach, chodzeniem na wystawę, do galerii, muzeum i do teatru). Przed 1988 r. przynajmniej raz w roku do kina chodziło ponad 40% Polaków, w latach 1993–1994 odsetek ten drastycznie spadł poniżej 20%, po czym systematycznie wzrastał. W ostatnich trzech latach przed COVID-19 wzrósł on do ponad 50%. Po wybuchu pandemii odsetek chodzących do kina zmniejszył się, by w 2022 r. wrócić niemalże do poprzedniego poziomu [CBOS 2023]. Kina rozłożone są bardzo nierównomiernie pod względem terytorialnym – w 2018 r. 97% kin stałych zlokalizowanych było w miastach, a jedynie 3% na wsi [GUS 2019]. Jak wynika z danych zebranych przez Kantar Millward Brown [2018], o wyborze kina decyduje przede wszystkim lokalizacja, a także czynniki finansowe i komfort oglądania. Wśród publiczności kinowej przeważają osoby z wyższym i średnim wykształceniem, a najliczniejszą kategorią widzów są osoby młode

(do 40 roku życia). Jednak filmy ogląda się także w telewizji. Oglądalność filmów w TV jest najwyższa właśnie w regionach wiejskich. Ostatnie lata przyniosły również zwiększoną popularność płatnych serwisów streamingowych, takich jak Netflix czy HBO, na których można obejrzeć zarówno seriale, jak i filmy pełnometrażowe. Oglądalność filmów jest zatem pochodną czynników strukturalnych – dane te sugerują, że odbiorcami najnowszych propozycji filmowych są w pierwszej kolejności osoby wykształcone, które z racji mieszkania w mieście i wyższych zarobków mogą sobie pozwolić na większą swobodę w korzystaniu z oferty kulturalnej. Z kolei osoby starsze, posiadające niższe wykształcenie i mieszkające na wsi, będą częściej pasywnymi odbiorcami oferty telewizyjnej, czyli będą częściej oglądać wybrane pozycje filmowe nie dlatego, że sami zdecydowali się na ich obejrzenie, ale dlatego, że są one akurat w danym momencie emitowane w telewizji.

Przedmiotem tej analizy jest ustalenie, w jakim stopniu upodobania do różnych gatunków filmowych podlegają prawidłowościom zauważonym w innych wymiarach kultury. Odwołując się do badań przeprowadzonych na reprezentatywnej próbie ogólnokrajowej, chcemy, po pierwsze, ustalić, czy występuje w Polsce hierarchia gustów filmowych pokrywająca się z hierarchią klasową? Po drugie, jeżeli istnieje, to jak się kształtuje: czy w postaci homologii, tzn. nakładania się tego zjawiska na dystanse klasowe, wyrażając to w terminologii Bourdieu [2022], czy też jest to raczej „łagodna homologia”, w której tylko niektóre aspekty preferencji filmowych korelują z podziałem klasowym. Trzecia sprawa dotyczy krystalizacji różnych wymiarów kultury: w jakim stopniu upodobania filmowe łączą się z innymi rodzajami spędzania czasu wolnego, a zwłaszcza z oglądaniem seriali telewizyjnych i zjawiskami, co do których wiadomo, że wyjątkowo silnie oddziałują na kształtowanie się dystansów klasowych, takimi jak odmienne preferencje muzyczne bądź chodzenie do teatru.

STRATYFIKACJA W OGLĄDANIU FILMÓW: HIPOTEZY

W cytowanych powyżej analizach uczestniczenie w kulturze traktowane jest jako pochodna, a zarazem korelat podziałów klasowych, a konkretne warianty stylów życia świadczą o ich istnieniu. Opierając się na dotychczasowych interpretacjach tej zależności, sformułujemy trzy hipotezy, które można traktować jako uzupełnienie tego, co dotąd stwierdzono w odniesieniu do lubienia filmów ze względu na przynależność klasową widowni.

Pierwsza hipoteza dotyczy hierarchicznego aspektu gatunków filmowych. Stratyfikacja kultury kojarzona jest z oddziaływaniem pozycji społecznej na styl

życia. Osoby zajmujące wyższą pozycję rynkową i wykonujące złożone role zawodowe, związane z kluczowymi „zasobami”, a zwłaszcza z kapitałem edukacyjnym i szeroko rozumianą własnością przynoszącą korzyści, charakteryzują się uczestnictwem w kulturze zaliczanej do „wyższej”. O przynależności do niej decyduje kilka czynników. Są nimi: posiadanie kompetencji do rozumienia i abstrakcyjnego interpretowania obiektów kultury, zdolność do ich estetyzacji oraz wyrażanie tego w postaci symbolicznych wartości. Do kultury wyższej zaliczane są dzieła literackie, obrazy, fotografie, rzeźby i utwory muzyczne cenione dla nich samych, a nie dlatego, że stanowią one wierne odbicie rzeczywistości i są ważne ze względów praktycznych. Przeciwnością tego jest deestetyzacja kultury, gdy oceniane obiekty odnoszone są do realiów, nie kontempluje się ich ze względu na kryterium wartości, nie wymagają też one pogłębionej refleksji [Bennett i in. 2009]. Podział na kulturę „wyższą” i „niższą” dotyczy również lokalizacji obiektów. Najwyżej oceniane są te bardziej złożone, niełatwe do zrozumienia, unikalne i trudniej dostępne [Crane 2000]. Z tego powodu bywanie na wernisażach i w filharmonii lokowane jest wyżej niż np. chodzenie do dyskoteki albo do cyrku.

Potwierdzeniem hipotezy o stratyfikującej roli gustów filmowych w odniesieniu do Polski byłaby sytuacja, w której jedne z nich cieszą się największym uznaniem wśród kierowników wyższego szczebla i specjalistów, a inne wśród reprezentantów klas niższych. Kierując się wynikami badań prowadzonych w Anglii i Francji, do tych pierwszych można zaliczyć gatunki historyczne, artystyczne (*art-house*) i dokumentalne, ponieważ właśnie one były nadreprezentowane w wyższych klasach średnich. Członkowie klasy robotniczej preferowali raczej utwory romantyczne, rozrywkowe, kino akcji i opery mydlane [Bennett i in. 2009; Coulangéon, Duval 2015]. Za prawdziwością hipotezy o stratyfikującej roli gustów filmowych przemawiałaby również zgodność między preferencjami klas społecznych a rankingami tworzonymi przez środowiska artystyczne i w gronie ekspertów [Halle 1993; Gans 2012]. O przynależności do wyższej kultury decydują nie tylko odbiorcy, ale również producenci, reżyserzy, prestiżowe wytwórnie, festiwale i nagrody filmowe. Filmy wysoko oceniane przez ekspertów filmowych są na ogół preferowane przez kadrę kierowniczą wyższego szczebla i specjalistów w porównaniu z preferencjami klas niższych.

Druga hipoteza dotyczy homologii, czyli siły związku między zróżnicowaniem stylu życia i hierarchią klasową. Okazuje się, że – wbrew hipotezie Bourdieu [2022], w której zakłada się jednowymiarową postać tej zależności – zjawisko to kształtuje się w różnych wymiarach niejednakowo, co oznacza, że stratyfikacja

nie obejmuje wszystkich aspektów kultury. O ile np. upodobania do muzyki poważnej, chodzenie do muzeów i lubienie literatury pięknej korelują z wysoką pozycją klasową, to jest ona słabiej związana z innymi wymiarami stylów życia, zwłaszcza tymi najbardziej popularnymi, dostępnymi dla wszystkich [Prieur, Rosenlund, Skjott-Larsen 2008; Rosenlund 2019]. Oczekujemy tego również w odniesieniu do filmów: pozycja klasowa powinna silniej oddziaływać na lubienie określonych gatunków filmowych w porównaniu z innymi preferencjami. Badania zrealizowane w Stanach Zjednoczonych pokazały wyraźne różnice między praktykami filmowymi przedstawicieli wyższej i niższej klasy średniej. Ci pierwsi oglądają więcej filmów artystycznych, klasyki kina oraz przebojów kinowych (ang. *blockbuster film*). Ponadto zdecydowanie częściej niż przedstawiciele niższej klasy średniej oglądają oni filmy w kinie lub wypożyczają je na nośnikach analogowych bądź obecnie cyfrowych. Wyższa klasa średnia dokonuje więc aktywnego wyboru preferowanych treści, w przeciwieństwie do członków klas niższych, którzy częściej oglądają filmy w telewizji [Barnett, Allen 2000]. Badania nad uczestnictwem w aktywnościach kulturalnych poza domem wśród mieszkańców Aten wykazały, że oglądanie filmów w kinie uwarunkowane jest głównie przez pozycję zawodową respondenta, potem przez dochód, a następnie poziom wykształcenia respondenta i jego ojca. Ustalono też, że kobiety częściej wybierają kino ambitne, podczas gdy mężczyźni preferują filmy łatwiejsze w odbiorze [Kaufantzoglou, Emmanuel 2016].

Trzecia hipoteza dotyczy homologii o zasięgu wychodzącym poza upodobania filmowe. Można przewidywać, że oglądanie filmów ambitniejszych, preferowanych przez kategorie o wysokim statusie społecznym i wysoko ocenianych przez krytyków filmowych, związane jest z częstszym chodzeniem do teatru, czytelnictwem książek i preferencjami do prestiżowych gatunków muzycznych. Odpowiednio lubienie filmów nisko ocenianych przez ekspertów łączy się z uczestnictwem w kulturze masowej. Wynik ten byłby potwierdzeniem „łagodnej” homologii, tzn. oddziaływania pozycji klasowej tylko na niektóre aspekty kultury. Uchwycenie tej prawidłowości pozwoliłoby na dokładniejszą identyfikację tego zjawiska i doprecyzowanie jego obecności w przestrzeni społecznej.

DANE I ZMIENNE

Analizy przedstawione w tym artykule opierają się na danych z badania nad uczestnictwem w kulturze i różnymi wymiarami stylów życia z perspektywy stratyfikacji społecznej¹. Zrealizowano je w pierwszej połowie 2019 roku na próbie losowej osób mieszkających w Polsce, które ukończyły 15 rok życia. Ogółem przeprowadzono 2007 wywiadów wspomaganých komputerowo (CAPI).

Kwestionariusz koncentrował się na zainteresowaniach respondenta związanych z muzyką, niemniej wiele pytań odnosiło się też do innych aktywności kulturalnych. W tym artykule analizujemy przede wszystkim odpowiedzi dotyczące preferowanych filmów. Pytanie brzmiało: „Proszę podać tytuły Pana(-ni) ulubionych filmów. Proszę wymienić nie więcej niż 3 tytuły”. Miało ono charakter otwarty, ankieter wynotowywał odpowiedzi respondenta. Niektóre z nich były nieprecyzyjne, niemniej zazwyczaj były wystarczające, by zidentyfikować, o jaki film chodzi. Z tego względu na pierwszym etapie zostały one przejrane i uporządkowane. Następnie każdy tytuł zaklasyfikowano według kilku kryteriów. Bazowaliśmy na informacjach o poszczególnych filmach zamieszczonych na portalu internetowym Filmweb. Wzięliśmy pod uwagę następujące zmienne: (i) rok produkcji danego filmu; (ii) gatunek filmu – uwzględniliśmy nazwy kategorii, do których filmy zostały przypisane na wymienionej stronie internetowej, przy czym w analizach niektóre z gatunków zostały połączone w ogólniejsze kategorie; (iii) informacja o tym, czy film jest polski, zagraniczny, czy też był koprodukcją; (iv) średnia ocena filmu wystawiona przez użytkowników portalu; (v) średnia ocena danego tytułu według krytyków.

Odpowiedzi na to pytanie odmówiło 1,8% respondentów, 33% odpowiedziało „Trudno powiedzieć” lub że nie ma ulubionych filmów (1%). Zdarzało się, że respondenci, odpowiadając na pytanie o film, wskazywali na tytuł serialu, mimo że w ankiecie było odrębne pytanie o seriale, które poprzedzało pytanie o filmy. Czasem odpowiedź respondenta nie identyfikowała jednoznacznie tytułu bądź wskazany tytuł mógł odnosić się do kilku filmów, jak choćby tytuł *Wesele* odpowiadający zarówno produkcji Andrzeja Wajdy, jak i filmowi Wojciecha

¹ Projekt badawczy realizowany był w Instytucie Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk ze środków Narodowego Centrum Nauki (Dystynkcje muzyczne. Gust muzyczny i stratyfikacja społeczna a procesy kształtowania się stylów życia Polaków, numer grantu UMO-2017/25/B/HS6/01929). Badaniem kierował Henryk Domański, w pracach dotyczących projektu uczestniczyli Dariusz Przybysz, Katarzyna M. Wyrzykowska i Kinga Zawadzka. Faza terenowa badania była realizowana przez konsorcjum firm Danae i Realizacja. Więcej informacji o projekcie można znaleźć na stronie internetowej: <http://www.md.ifispan.pl>.

Smarzowskiego. Odpowiedzi tego typu były kodowane jako brak danych dla jednego bądź wszystkich wymienionych wyżej kryteriów. Przykładowo odpowiedź *James Bond* nie umożliwia określenia roku produkcji w sposób jednoznaczny, niemniej pozwala stwierdzić, że respondent wskazał na film zagraniczny, który można zaklasyfikować jako gatunek sensacyjny. W sposób precyzyjny na pytanie to odpowiedziało 50,7% respondentów, co najmniej dwa tytuły podało prawie 39% respondentów, a co czwarty badany wskazał trzy tytuły.

Jak sygnalizowaliśmy powyżej, jednym z celów analiz jest zestawienie odpowiedzi dotyczących wskazania ulubionych filmów z preferencjami dotyczącymi seriali, gustami muzycznymi oraz innymi aktywnościami kulturalnymi respondenta. W przypadku seriali pytaliśmy o pięć ulubionych produkcji, a następnie kodowaliśmy je ze względu na wybrane cechy, między innymi gatunek². Wskaźniki dotyczące lubienia różnych gatunków muzycznych brały pod uwagę wiele informacji zebranych podczas wywiadu. Były to odpowiedzi na pytanie otwarte dotyczące ulubionej muzyki respondenta, jak również odpowiedzi na pytania zamknięte, w których respondenci byli proszeni, by wskazać, czy lubią określony gatunek bądź muzykę twórców/wykonawców muzycznych. Ponadto w trakcie przeprowadzania wywiadu respondentom prezentowano fragmenty utworów z prośbą o odpowiedź, czy muzyka, którą usłyszeli, podoba im się, czy też nie. Szczegółowe informacje dotyczące konstrukcji indeksów preferowania muzyki poważnej, rockowej i disco polo zostały opisane w książce Henryka Domańskiego, Dariusza Przybysza, Katarzyny M. Wyrzykowskiej i Kingi Zawadzkiej [2021]. Jeśli chodzi o inne aktywności, uwzględniliśmy w analizach informacje o tym, jak często respondent chodzi do centrum kultury, kina, teatru, na wystawę plastyczną, na operę bądź do filharmonii (sali koncertowej), jak często zwiedza muzea i ogląda programy kulturalne w telewizji. W odniesieniu do każdej z tych aktywności respondent mógł wybrać odpowiedź na siedmiopunktowej skali: 1. W ogóle; 2. Raz w roku lub rzadziej; 3. Kilka razy w roku; 4. Przeciętnie raz na miesiąc; 5. Przeciętnie kilka razy w miesiącu; 6. Przeciętnie raz w tygodniu; 7. Częściej niż raz w tygodniu. W przypadku pytania o oglądanie programów kulturalnych skala odpowiedzi była nieco inna: 1. W ogóle; 2. Rzadziej niż raz w miesiącu; 3. Przeciętnie raz w miesiącu; 4. Kilka razy w miesiącu; 5. Przeciętnie raz w tygodniu; 6. Kilka razy w tygodniu; 7. Codziennie.

Jeśli chodzi o zmienne wyjaśniające, do identyfikacji pozycji klasowej respondenta wykorzystana została klasyfikacja EGP [Erikson, Goldthorpe 1992].

² Więcej szczegółów na temat operacjonalizacji zmiennych dotyczących ulubionych seriali można znaleźć w artykule *Seriale telewizyjne a dystanse klasowe w Polsce* [Domański i in. 2023].

Przy wszystkich znanych i dyskutowanych stale problemach związanych z pomiarem przynależności klasowej, nie znaleziono dotychczas trafniejszego wskaźnika, co dotyczy też Polski. Uwzględniliśmy wersję wyróżniającą 6 kategorii: (i) kierownicy wyższego szczebla i specjaliści; (ii) pracownicy umysłowi wykonujący zrutynizowane prace biurowe; (iii) właściciele małych firm poza rolnictwem; (iv) robotnicy wykwalifikowani; (v) robotnicy niewykwalifikowani; (vi) właściciele gospodarstw i robotnicy rolni. Ponadto uwzględniliśmy informacje o wykształceniu respondenta i jego matki oraz wiek i płeć respondenta. W niektórych analizach uwzględniono również dochody netto gospodarstwa domowego. Respondenci byli proszeni o podanie kwot z ostatnich trzech miesięcy. Odpowiedzi na tak zadane pytanie odmówiło 57,5% respondentów. Proszono ich wówczas o wskazanie jednego z przedziałów dochodowych, co pozwoliło zredukować odsetek braków danych do 29%.

ZWIĄZEK Z WYKSZTAŁCENIEM I PŁCIĄ

Z naszych analiz wynika, że uczestniczenie w kulturze silnie – na ogół silniej w porównaniu z oddziaływaniem klasy społecznej – zależy od poziomu wykształcenia. Znaczący jest również wpływ wieku i płci. Zależności między wskazaniami ulubionych filmów a płcią i wykształceniem przedstawione zostały w tabelach 1–2³. W tabeli 1 zamieszczone są również dane uzyskane dla ogółu społeczeństwa polskiego. Wynika z nich, że oglądanie filmów nie dla wszystkich związane jest z wyborem określonych gatunków. Odpowiadając na to pytanie, prawie 60% respondentów wymieniało określone tytuły, z kolei jedna trzecia nie wskazała żadnego. Jeżeli chodzi o produkcję, to znacznie częściej od polskich (28,4%) jako ulubione wskazywane są filmy zagraniczne (39,7%). Może to wynikać po części z tego, że jest ich zdecydowanie więcej niż krajowych produkcji. Co do określonych gatunków, to największym zainteresowaniem cieszą się komedie (wyodrębniliśmy z nich czarne komedie) i dramaty (19–21%), a następnie filmy przygodowe, melodramaty, science fiction, filmy sensacyjne i kino akcji. Tematyczne zróżnicowanie między najczęściej lubianymi filmami jest duże.

³ W ostatnich dwóch kolumnach zamieszczamy wartości mierników siły zależności: stosunku korelacyjnego (η^2 -kwadrat) i współczynnika niepewności ($kappa$) opartego na entropii [Lissowski i in. 2008: 135]. W obydwu przypadkach zmienną zależną jest zerojedynkowa zmienna określająca, czy respondent wskazał film zaliczany do danego gatunku (akcji, sensacyjny, komediowy itd.), czy też nie. Wartości współczynników niepewności nie podajemy dla ocen filmów na portalu Filmweb i roku premiery. Są to zmienne ilościowe, które przyjmują zbyt wiele wartości, ażeby wielkości $kappa$ mogły być w sposób sensowny interpretowane.

Zwraca uwagę wyjątkowo rzadkie zainteresowanie gatunkami politycznymi i dokumentalnymi, których treść nawiązuje w jakimś stopniu do relacjonowania wydarzeń – obecnych i przeszłych.

TABELA 1. Ulubione filmy ze względu na płeć

Typy filmów	Płeć respondenta		Ogółem	Eta-kwadrat	Współczynnik niepewności
	mężczyźni	kobiety			
Czy lubi filmy...%					
polskie	27,0	29,7	28,4	0,001	0,001
zagraniczne	40,7	38,7	39,7	0,000	0,000
akcji	13,1	3,6	8,2	0,030**	0,055**
sensacyjne	9,1	4,9	6,9	0,007**	0,014**
dramaty	19,8	18,4	19,1	0,000	0,000
komedie	19,5	21,9	20,8	0,001	0,001
biograficzne	3,7	5,7	4,8	0,002*	0,006*
dramaty historyczne	3,7	2,4	3,0	0,001	0,005
historyczne	5,8	3,5	4,6	0,003*	0,008*
science fiction	13,0	5,8	9,3	0,015**	0,025**
fantasy	4,8	3,3	4,0	0,001	0,004
dokumentalne	1,2	0,9	1,0	0,000	0,001
dramaty obyczajowe	1,2	2,1	1,7	0,001	0,007
obyczajowe	3,4	4,7	4,1	0,001	0,003
familijne	2,1	3,3	2,7	0,001	0,006
gangsterskie	2,4	1,1	1,8	0,002*	0,013*
horror	1,6	1,8	1,7	0,000	0,000
katastroficzne	2,0	3,7	2,9	0,003*	0,009*
komedie kryminalne	2,8	1,8	2,3	0,001	0,004
komedie romantyczne	1,0	7,3	4,2	0,024**	0,078**
kryminały	2,0	1,2	1,6	0,001	0,006
kostiumowe	3,4	4,8	4,1	0,001	0,004

Typy filmów	Płeć respondenta		Ogółem	Eta-kwadrat	Współczynnik niepewności
	mężczyźni	kobiety			
melodramaty	3,4	15,8	9,8	0,044**	0,074**
musicale	0,7	1,6	1,1	0,002	0,017*
muzyczne	1,1	4,4	2,8	0,011**	0,046**
polityczne	0,7	0,8	0,8	0,000	0,001
przygodowe	14,5	6,3	10,3	0,018**	0,028**
psychologiczne	2,6	2,2	2,4	0,000	0,001
romanse	1,3	2,3	1,8	0,001	0,009
czarne komedie	0,1	0,0	0,1	0,001	0,084
trudno powiedzieć	30,8	35,5	33,2	0,002*	0,002*
odmowa odpowiedzi	1,9	1,9	1,9	0,000	0,000
Średnie					
oceny Filmweb – krytycy	6,79	6,72	6,76	0,001	–
oceny Filmweb – użytkownicy	7,40	7,33	7,36	0,004*	–
rok premiery	1991,89	1993,38	1992,64	0,002	–

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Zgodnie z oczekiwaniami mężczyźni wyraźnie częściej wskazują filmy sensacyjne, przygodowe, kino akcji i filmy gangsterskie, a więc wszystkie związane z eksponowaniem przemocy, siły fizycznej, strzelaniną, zabijaniem i innymi dynamicznymi wydarzeniami (np. pościgami ulicznymi). Osobną kategorię stanowią filmy historyczne (przedstawiane są w nich wojny, bitwy, znaczące postaci, wydarzenia z przeszłości) oraz science fiction. Natomiast gatunkami preferowanymi przez kobiety okazały się filmy romantyczne, zwłaszcza komedie romantyczne i melodramaty. Z niewiadomego powodu kobiety gustują również bardziej w filmach katastroficznych, w których rzadko można znaleźć powiewy romantyczności, są za to trzęsienia ziemi, huragany, pożary, powódzie. Ponadto kobiety nieco częściej od mężczyzn oglądają filmy nowsze, aktualniejsze ze względu na rok premiery, co również niełatwo wyjaśnić, natomiast nie występują między kobietami i mężczyznami różnice w wyborze filmów ze względu na ocenę ekspertów.

TABELA 2. Ulubione filmy ze względu na wykształcenie

Typy filmów	podstawowe	nieukończony średnie	średnie	niepełne wyższe	wyższe	Eta-kwadrat	Współczynnik niepewności
Czy lubi filmy...%							
polskie	34,0	28,5	27,5	29,9	32,8	0,003	0,003
zagraniczne	14,5	26,8	43,1	51,0	55,0	0,078**	0,061**
akcji	1,9	6,1	8,4	11,3	10,3	0,010**	0,021**
sensacyjne	1,8	6,7	9,4	12,8	6,2	0,010**	0,021**
dramaty	6,7	12,1	17,7	31,3	31,3	0,049**	0,051**
komedie	22,2	21,5	18,3	26,7	21,6	0,003	0,003
biograficzne	0,5	2,6	4,4	7,9	7,6	0,014**	0,043**
dramaty historyczne	0,6	3,8	2,8	4,0	4,4	0,004	0,021*
historyczne	5,2	5,7	4,6	2,2	4,8	0,001	0,004
science fiction	1,7	6,0	9,0	11,5	13,6	0,018**	0,036**
fantasy	1,6	1,9	4,2	7,1	4,4	0,006*	0,021*
dokumentalne	0,3	0,9	0,4	1,1	2,2	0,005	0,043
dramaty obyczajowe	1,4	1,2	2,3	1,1	1,4	0,002	0,009
obyczajowe	7,7	2,7	3,0	6,1	5,7	0,008**	0,021**
familijne	1,9	1,4	2,3	2,8	3,3	0,002	0,012
gangsterskie	0,5	0,7	2,4	3,2	2,8	0,006*	0,039*
horror	0,5	1,2	1,6	2,3	1,5	0,001	0,009
katastroficzne	1,6	2,1	4,5	0,0	2,7	0,006*	0,028**
komedie kryminalne	1,5	2,1	1,9	3,8	3,6	0,003	0,011
komedie romantyczne	1,4	1,9	3,7	4,8	8,2	0,016**	0,044**
kryminały	0,9	0,8	1,4	2,5	2,6	0,004	0,023
kostiumowe	5,9	5,5	3,0	1,1	4,5	0,004	0,013
melodramaty	8,0	5,2	11,5	12,2	14,3	0,014**	0,023**
musicale	0,0	0,7	0,3	6,8	2,0	0,019**	0,104**
muzyczne	0,7	1,1	4,3	4,1	4,2	0,009**	0,042**
polityczne	0,0	0,7	0,9	3,4	0,7	0,005*	0,043
przygodowe	12,3	10,4	11,1	7,9	8,5	0,002	0,003
psychologiczne	0,5	1,2	2,9	5,2	3,6	0,007*	0,036**

Typy filmów	podstawowe	nieukończony średnie	średnie	niepełnie wyższe	wyższe	Eta-kwadrat	Współczynnik niepewności
romanse	1,3	0,2	1,9	1,8	2,6	0,006*	0,045*
czarne komedie	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,002	0,147
trudno powiedzieć	43,5	40,9	32,8	25,8	22,3	0,027**	0,022**
odmowa odpowiedzi	2,3	1,7	1,5	2,3	2,2	0,001	0,004
Średnie							
oceny Filmweb – krytycy	7,1	6,8	6,8	6,8	6,7	0,010*	–
oceny Filmweb – użytkownicy	7,5	7,4	7,4	7,3	7,3	0,006	–
rok premiery	1977,6	1985,8	1993,5	1994,6	1996,9	0,130**	–

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Preferencje dotyczące filmów silniej korelują z poziomem wykształcenia. Biorąc pod uwagę, że jest to wskaźnik „zinstytucjonalizowanego” kapitału kulturowego i wiedzy, nie dziwi, że wzrost wykształcenia związany jest z obniżaniem się odsetka osób, które nie potrafiły wskazać tytułu ulubionego filmu. Osoby z wykształceniem podstawowym prawie dwukrotnie częściej odpowiadały „trudno powiedzieć” w porównaniu z absolwentami wyższych uczelni, jakby ci drudzy dokonywali wyboru bardziej selektywnie, dostosowując go do określonych preferencji związanych z gatunkiem filmowym.

Przechodząc do wyboru gatunków, wykształcenie najsilniej różnicuje preferowanie filmów zagranicznych i dramatów filmowych. W przypadku utworów zagranicznych zależność jest prawie liniowa. Wzrost wykształcenia związany jest z silniejszymi preferencjami. Filmy zagraniczne jako ulubione deklarowało 55% osób z wyższym wykształceniem, podczas gdy w kategorii z wykształceniem podstawowym odsetek ten wynosi 14,5%. Nie oznacza to jednak, że posiadanie niższego wykształcenia sprzyja gustowaniu w polskich filmach, a wyższego wykształcenia te szanse obniża. W obu kategoriach odsetki te są do siebie zbliżone.

Podobnie kształtowało się to w odniesieniu do dramatów filmowych. Wzrost wykształcenia zwiększa prawdopodobieństwo ich oglądania, jakby posiadanie kapitału edukacyjnego, związanych z nim zasobów i zajmowanych stanowisk zachęcało do oderwania się od rzeczywistości w tym obszarze kultury. Osoby z wyższym wykształceniem znacząco częściej gustują również w oglądaniu melodramatów, romansów, filmów sensacyjnych, kina akcji i wszelkiego rodzaju

komedii, łącznie z komediami kryminalnymi. A równocześnie mają one największe upodobania do science fiction i filmów dokumentalnych. Sugerowałoby to, że dążenie do rozrywki łączy się w tej kategorii z chęcią uzyskiwania informacji i wiedzy o prawidłowościach, które trudno uchwycić samemu. Posiadanie wyższego wykształcenia związane jest zatem z większą omniworycznością pod względem upodobań filmowych – potwierdzając ustalenia płynące z innych badań – której to cechy nie mają kategorie o niższym kapitale edukacyjnym. Daje się również zauważyć silną zależność roku premiery ulubionych filmów z wykształceniem respondenta. Osoby z wyższym wykształceniem częściej wskazują na filmy nowsze. Może to wynikać z tego, że osoby te są bardziej otwarte na nowości. Na ogół mają również większe możliwości finansowe, dzięki czemu mogą częściej chodzić do kina bądź wykupić dostęp do platform streamingowych, co pozwala na bieżąco śledzić premiery.

Mając na uwadze kluczową rolę wykształcenia w rozwijaniu kariery zawodowej, oglądanie filmów powinno być w znaczącym stopniu związane z przynależnością klasową. Wyniki analiz, których tu nie będziemy przedstawiać, wskazują, że istotnie kategorie usytuowane na wyższych szczeblach hierarchii klasowej – kierownicy wyższego szczebla i specjaliści – charakteryzują się stosunkowo największymi upodobaniami do filmów zagranicznych (58,2%), dramatów (28,3%), science fiction (12,2%) i romantycznych komedii (7,6) w przeciwieństwie do kategorii o niższym statusie, a w szczególności rolników. Odsetki rolników deklarujących upodobanie do filmów z wymienionych gatunków kształtowały się odpowiednio na poziomie: 17,9, 8,9, 3,2 i 1,3. Specjaliści najczęściej też wskazywali filmy biograficzne (8,5%), polityczne oraz dokumentalne (1,4–1,5%) i stosunkowo najrzadziej nie potrafili wymienić ulubionych gatunków filmowych – w tym 20,8% odpowiadało „trudno powiedzieć”, podczas gdy wśród rolników odsetek ten wyniósł 42,9%.

ŁAGODNA HOMOLOGIA

Celem analiz dotyczących zjawiska homologii, czyli związku między stylem życia a stratyfikacją klasową, jest ustalenie, z jaką siłą różnicowanie kulturowe związane jest z hierarchicznym wymiarem struktury społecznej. Z analiz ilościowych wynika, że zależności te są istotne statystycznie, jednak obejmują tylko niektóre obszary kultury. Siła korelacji z innymi formami aktywności jest słaba lub nie występuje. W odniesieniu do Polski słaba zależność dotyczy m.in. zwyczaju oglądania seriali telewizyjnych [Domański i in. 2023], co pozwala wnioskować, że podobnie może być z oglądaniem filmów. Niektóre gatunki filmowe mogą być

oglądane częściej lub rzadziej przez specjalistów w porównaniu z reprezentantami biznesu albo kategoriami o niższym statusie.

Jednym ze sposobów zweryfikowania tej hipotezy jest porównanie siły związku między lubieniem różnych gatunków filmowych a przynależnością klasową i czynnikami, które ją kształtują, w tym zwłaszcza z pochodzeniem społecznym i kapitałem edukacyjnym mierzonym poziomem wykształcenia. Świadectwem homologii byłoby w miarę silne, a przynajmniej statystycznie znaczące, oddziaływanie tych zjawisk na lubienie określonych gatunków i innych cech związanych z wartościowaniem filmów na „lepsze” i „gorsze”, chociaż prawdopodobnie dotyczy to tylko niektórych gatunków filmowych. Jeżeli (jak zakładamy) taka „umiarkowana” zależność istnieje, byłaby to „homologia częściowa”. Wprawdzie konsoliduje to strukturę klasową, ale nie tak silnie, jak dystanse związane z preferencjami muzycznymi lub czytaniem książek.

TABELA 3. Model regresji logistycznej. Zmienna zależna: lubienie filmów klasyfikowanych jako dramaty. Parametry w wersji multiplikatywnej

Zmienne niezależne	I	II	III	IV
Stała	0,15**	0,11**	0,09**	0,08**
Płeć (0 – mężczyźni, 1 – kobiety)	0,9	0,81	0,83	0,8
Wiek (kategoria odniesienia: poprzednia)				
26–35 lat	0,9	0,65	0,61	0,69
36–45 lat	1,27	1,26	1,28	1,25
46–55 lat	1,16	1,33	1,31	1,38
56–65 lat	0,91	0,88	0,88	0,86
66–75 lat	0,57*	0,55*	0,54*	0,57*
76 lat i więcej	1,15	1,34	1,3	0,67
Wykształcenie matki (kategoria odniesienia: podstawowe)				
nieukończone średnie i zasadnicze zawodowe	1,49*	1,17	1,16	1,12
średnie	2,97**	1,79**	1,83**	2,04**
pomaturalne i niepełne wyższe	2,56**	1,37	1,35	1,6
wyższe	3,4**	1,79*	1,81*	1,46
Wykształcenie respondenta (kategoria odniesienia: podstawowe)				
nieukończone średnie i zasadnicze zawodowe	–	1,57	1,34	1,21
średnie	–	2,27*	1,94*	2,2
pomaturalne i niepełne wyższe	–	4,71**	4,06**	4,73**
wyższe	–	4,29**	3,53**	4,14**

TABELA 3. (cd.)

Zmienne niezależne	I	II	III	IV
Przynależność klasowa respondenta (kategoria odniesienia: rolnicy)				
kierownicy wyższego szczebla i specjaliści	–	–	1,42	0,73
pracownicy umysłowi	–	–	1,47	0,93
właściciele firm	–	–	1,44	0,94
robotnicy wykwalifikowani	–	–	1,64	1,33
robotnicy niewykwalifikowani	–	–	1,38	0,87
Logarytm dochodu na osobę	–	–	–	1,65**
Pseudo R-kwadrat Coxa i Snella	0,042	0,061	0,071	0,100
Pseudo R-kwadrat Nagelkerkego	0,067	0,098	0,113	0,162

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

W tabelach 3–5 przedstawiamy wyniki analiz. Są to parametry uzyskane z modelu regresji logistycznej, które informują, jak silnie przynależność do określonej klasy społecznej, a także wykształcenie respondenta i jego matki oddziałują na oglądanie filmów⁴. Można założyć, że wykształcenie matki jest trafniejszym, w porównaniu do ojca, wskaźnikiem kapitału kulturowego rodziców ze względu na większe zaangażowanie matek w praktyki wychowawcze, poświęcanie dzieciom więcej czasu, kształtowanie ich stylu życia i systemu wartości [Bihagen, Katz-Gerro 2000; Lizardo 2006; Bennett i in. 2009]. Za wyborem tym przemawiają również wyniki naszych testów metodologicznych: wskaźniki uczestniczenia w kulturze wchodzą w silniejsze korelacje z poziomem wykształcenia niż z przynależnością klasową, a wykształcenie matki na ogół silniej różnicuje te zmienne w porównaniu z ojcami. We wszystkich modelach regresji kontrolowany jest również wpływ wieku, płci i dochodów rodziny.

TABELA 4. Model regresji logistycznej. Zmienna zależna – lubienie filmów zagranicznych. Parametry w wersji multiplikatywnej

Zmienne niezależne	I	II	III	IV
Stała	0,66*	0,49*	0,42**	0,41*
Płeć (0 – mężczyźni, 1 – kobiety)	0,92	0,85	0,9	0,88
Wiek (kategoria odniesienia: poprzednia)				
26–35 lat	0,97	0,71	0,67	0,74
36–45 lat	0,9	0,91	0,92	0,87

⁴ Parametry dotyczą multiplikatywnej wersji modelu, w której wartość 1 wskazuje na brak zależności, wartość większa od 1 na zależność pozytywną, a wartość mniejsza od 1 na zależność negatywną.

Zmienne niezależne	I	II	III	IV
46–55 lat	0,72*	0,78	0,75	0,81
56–65 lat	0,93	0,91	0,93	0,81
66–75 lat	0,58**	0,56**	0,5**	0,54**
76 lat i więcej	0,65	0,74	0,73	0,7
Wykształcenie matki (kategoria odniesienia: podstawowe)				
nieukończone średnie i zasadnicze zawodowe	1,59**	1,31	1,3	1,11
średnie	3,1**	2,12**	2,14**	1,96**
pomaturalne i niepełne wyższe	2,45**	1,61	1,49	1,53
wyższe	3,45**	2,27**	2,18**	1,28
Wykształcenie respondenta (kategoria odniesienia: podstawowe)				
nieukończone średnie i zasadnicze zawodowe	–	1,53	1,23	1,04
średnie	–	2,49**	1,92**	1,59
pomaturalne i niepełne wyższe	–	3,22**	2,5**	1,89
wyższe	–	3,12**	2,02*	1,83
Przynależność klasowa respondenta (kategoria odniesienia: rolnicy)				
kierownicy wyższego szczebla i specjaliści	–	–	2,8**	2,72**
pracownicy umysłowi	–	–	1,63*	2,04*
właściciele firm	–	–	1,84*	2,41*
robotnicy wykwalifikowani	–	–	1,97**	2,16**
robotnicy niewykwalifikowani	–	–	1,43	1,6
Logarytm dochodu na osobę	–	–	–	1,21
Pseudo R-kwadrat Coxa i Snella	0,128	0,143	0,159	0,161
Pseudo R-kwadrat Nagelkerkego	0,173	0,194	0,215	0,218

*p < 0,05; **p < 0,01

Tylko zależności z dwoma rodzajami gatunków filmowych (dramaty i filmy zagraniczne) okazały się na tyle istotne, że warto je było zamieszczać. Pierwszy wniosek jest następujący. Oglądanie filmów w niewielkim stopniu odzwierciedla podziały klasowe, efekt pochodzenia społecznego i związane z tym cechy jednostek. Brak silnych zależności odnosi się również do oddziaływania wieku, płci i dochodów rodziny, które na ogół są czynnikami różnicującymi styl życia. Dotyczy to także wiedzy o filmach. Wyniki analizy przedstawione w tabeli 5 wskazują, że przynależność klasowa i związane z nią cechy położenia społecznego słabo oddziałują na możliwości wskazania ulubionego filmu.

TABELA 5. Model regresji logistycznej. Zmienna zależna – szanse wskazania filmu, który się lubi: 1 – respondenci, którzy nie potrafią wskazać ulubionego filmu (odpowiedzi „trudno powiedzieć”), 0 – pozostali respondenci. Parametry w wersji multiplikatywnej

Zmienne niezależne	I	II	III	IV
Stała	0,56**	0,44**	0,4**	0,33**
Płeć (0 – mężczyźni, 1 – kobiety)	1,23*	1,31**	1,3*	1,31*
Wiek (kategoria odniesienia: poprzednia)				
26–35 lat	1,01	1,33	1,38	1,67
36–45 lat	0,84	0,81	0,82	0,75
46–55 lat	1,23	1,14	1,16	1,12
56–65 lat	0,92	0,92	0,93	1,09
66–75 lat	1,25	1,31	1,39	1,21
76 lat i więcej	1,45	1,44	1,47	1,59
Wykształcenie matki (kategoria odniesienia: podstawowe)				
nieukończone średnie i zasadnicze zawodowe	0,75*	0,81	0,81	0,86
średnie	0,51**	0,66*	0,66*	0,64*
pomaturalne i niepełne wyższe	0,53*	0,73	0,79	0,8
wyższe	0,4**	0,54*	0,56*	0,93
Wykształcenie respondenta (kategoria odniesienia: podstawowe)				
nieukończone średnie i zasadnicze zawodowe	–	1,19	1,4	1,49
średnie	–	0,89	1,13	1,03
pomaturalne i niepełne wyższe	–	0,66	0,89	0,81
wyższe	–	0,6*	0,92	0,83
Przynależność klasowa respondenta (kategoria odniesienia: rolnicy)				
kierownicy wyższego szczebla i specjaliści	–	–	0,54*	0,63
pracownicy umysłowi	–	–	0,71	0,81
właściciele firm	–	–	0,48*	0,32**
robotnicy wykwalifikowani	–	–	0,77	0,81
robotnicy niewykwalifikowani	–	–	1,09	1,1
Logarytm dochodu na osobę	–	–	–	0,98
Pseudo R-kwadrat Coxa i Snella	0,038	0,047	0,062	0,072
Pseudo R-kwadrat Nagelkerkego	0,053	0,065	0,086	0,101

*p < 0,05; ** p < 0,01

Drugi wniosek dotyczy homologii. Zjawisko to kształtuje się, jak widać, w umiarkowanej postaci (nie silniejszej od preferencji dotyczących seriali telewizyjnych), ale jednak istnieje. Potwierdzeniem hipotezy o homologii jest występowanie zależności między preferencjami filmowymi a wykształceniem respondenta lub matki. Oddziaływanie tych „kapitałów” nie kształtuje się raczej, jak należałoby oczekiwać, w postaci gradacji, gdzie osoby z wyższym wykształceniem charakteryzowałyby się największą oglądalnością. Występuje to tylko w odniesieniu do matki: posiadanie matki z wyższym wykształceniem związane jest z największymi „szansami” (parametr $\exp(b) = 3,4$) na lubienie dramatów, chociaż dokonuje się to za pośrednictwem wykształcenia respondentów. Po uwzględnieniu tej zmiennej (w modelu II) przewaga posiadania matek z wyższym wykształceniem zanika. Podobnie kształtowało się to pod względem lubienia filmów zagranicznych (tabela 4). Kategoria osób pochodzących z rodzin o wysokim kapitale edukacyjnym charakteryzuje się stosunkowo największymi upodobaniami do filmów tego typu (3,45), jednak zależność ta jest przejmowana przez wykształcenie respondenta (w modelu II wielkość parametru zmniejsza się do 2,27) i wpływ przynależności klasowej (wielkości parametrów dla wykształcenia matki w modelach III–IV wskazują na słabszą zależność niż w modelach I–II). Jeżeli chodzi o wykształcenie respondenta, to osoby z wyższym wykształceniem stosunkowo najrzadziej ($\exp(b) = 0,6$) odpowiadają „trudno powiedzieć” na pytanie dotyczące nazwy ulubionego filmu, co oznaczałoby, że wybierają do oglądania określone gatunki i potrafią je wskazać (tabela 5). Jednak nie dokonuje się to bezpośrednio, ale przez pozycję klasową: przy kontroli tej zmiennej (model III) bezpośredni wpływ wyższego wykształcenia przestaje być statystycznie znaczący.

Po trzecie, potwierdzeniem częściowej homologii (można by równie dobrze nazwać ją „wybiórczą”) jest oddziaływanie pozycji klasowej. Zależność ta daje o sobie znać tylko w odniesieniu do oglądania filmów zagranicznych. Kierownicy wyższego szczebla i specjaliści charakteryzują się największymi upodobaniami do tego typu produkcji, niezależnie od kapitału edukacyjnego ($\exp(b) = 2,72$), wyprzedzając właścicieli, pracowników umysłowych, robotników i rolników sytuujących się na dole hierarchii oglądalności. Wyłania się z tego zaledwie zarys homologii w rozumieniu Bourdieu – świadectwo tego, że lubienie określonych filmów słabo stratyfikuje styl życia.

TABELA 6. Współczynniki korelacji rangowej tau-b między preferencjami filmowymi a innymi rodzajami spędzania czasu wolnego

Indeksy lubienia	Czy respondent lubi filmy...										Średnia ocen krytyków lubianych filmów	Średnia roku produkcji lubianych filmów	Czy respondent odpowiedział „Trudno powiedzieć”
	komedowe	obyczajowe	dramaty	fantastyczne	historyczne	sensacyjne	kryminałne	polskie	zagra-niczne				
muzyki poważnej	0,022	0,092**	0,145**	-0,018	0,082**	-0,024	0,004	0,102**	0,052**	0,095**	-0,065**	-0,104**	
disco polo	0,03	-0,011	-0,135**	-0,110**	0,006	0,017	-0,026	0,068**	-0,131**	0,002	-0,160**	0,041*	
muzyki rockowej	0,042*	-0,006	0,177**	0,175**	-0,032	0,025	0,056**	-0,02	0,246**	0,041	0,167**	-0,177**	
Liczba przeczytanych książek	0,058**	0,045*	0,179**	0,067**	0,031	0,021	0,028	0,075**	0,184**	-0,016	0,099**	-0,130**	
Jak często zdarza się Panu(-ni)?													
Pójść do centrum kultury/domu kultury	0,022	-0,006	0,042*	0,034	0,012	0,031	0,021	0,035	0,089**	-0,006	0,092**	-0,088**	
Chodzić do kina	-0,005	-0,004	0,164**	0,206**	-0,061**	0,031	0,037	-0,071**	0,280**	-0,121**	0,341**	-0,148**	
Pójść do teatru	0,055**	0,02	0,178**	0,061**	-0,004	0,033	0,053*	0,046*	0,184**	0,031	0,122**	-0,135**	
Pójść na wystawę plastyczną, do galerii sztuki, na vernisaz	0,014	0,049*	0,161**	0,044*	0,043*	0,012	0,015	0,029	0,147**	0,027	0,086**	-0,116**	
Pójść na operę, wybrać się do filharmonii/sali koncertowej	0,028	0,046*	0,153**	0,01	0,036	0,027	0,039	0,048*	0,107**	0,036	0,046*	-0,095**	
Zwiedzać muzea lub obiekty turystyczne	0,061**	0,055**	0,177**	0,063**	0,021	0,052*	0,035	0,087**	0,203**	-0,002	0,116**	-0,183**	
Jak często ogląda Pan(i) programy kulturalne w telewizji	0,104**	0,040*	0,098**	-0,007	0,019	0,029	0,050*	0,116**	0,090**	0,03	-0,053*	-0,113**	

* p < 0,05; ** p < 0,01

OGLĄDANIE FILMÓW A CHODZENIE DO TEATRU, CZYTANIE KSIĄŻEK I SŁUCHANIE MUZYKI

Wniosek, że preferencje filmowe oddziałują wybiórczo na kształtowanie się dystansów klasowych, powinien znaleźć odzwierciedlenie w wybiórczej korelacji z innymi formami aktywności na polu kultury. Jeżeli oglądanie filmów słabo zależy od pozycji klasowej, to być może kryje się za tym jakaś szczególna autonomia, albo też nie awansowały one jeszcze do mainstreamu i sytuują się poza innymi nurtami. Odpowiedzi dostarczają wartości współczynników korelacji przedstawione w tabeli 6⁵. Informują one, jak silnie lubienie określonych gatunków filmowych⁶ skorelowane jest z innymi preferencjami, takimi jak gusty muzyczne. Z kolei w tabeli 7 zamieszczone są współczynniki korelacji z preferencjami względem różnego typu seriali telewizyjnych, co do których można założyć, że powinny one wchodzić w najsilniejsze zależności z lubieniem określonych gatunków filmowych.

TABELA 7. Współczynniki korelacji rangowej tau-b między oglądaniem filmów a oglądaniem seriali

Czy respondent lubi seriele	Czy respondent lubi filmy						
	kome- diowe	obycza- jowe	dramaty	fanta- styczne	historycz- ne	sensa- cyjne	krymi- nalne
komediove	0,081**	0,012	0,067**	0,049*	0,090**	0,03	-0,007
polskie obyczajowe	0,043*	0,017	-0,021	-0,071**	0,049*	0,001	-0,033
zagraniczne obyczajowe	0,054*	0,016	0,130**	0,095**	0,027	0,019	0,007
dramaty	-0,006	0,024	0,120**	0,249**	-0,023	-0,009	0,054*
fantastyczne	0,037	0,031	0,089**	0,312**	-0,047*	-0,003	0,027
historyczne	0,067**	0,034	0,097**	0,099**	0,02	0,01	0,065**
sensacyjne	-0,028	0,039	0,055*	0,076**	-0,026	-0,018	0,075**
kryminalne	0,052*	0,037	0,080**	0,066**	-0,028	0,070**	0,059**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

⁵ Są to współczynniki korelacji rangowej, które służą do pomiaru zależności między zmiennymi mierzonymi na skali porządkowej (lub mocniejszej). Przyjmują one wartości od -1 (zależność negatywna) do +1 (zależność pozytywna). W pewnym uproszczeniu zdają one sprawę z tego, czy wysokie wartości jednej zmiennej współwystępują z wysokimi, czy z niskimi wartościami drugiej zmiennej. Bardziej szczegółowe omówienie można znaleźć w *Podstawach statystyki dla socjologów* [Lissowski i in. 2008].

⁶ W tabelach 6 i 7 w kilku przypadkach gatunki zostały wyróżnione w sposób ogólniejszy niż w tabelach 1 i 2. Filmy komediowe obejmują czarne komedie, jak i pozostałe filmy komediowe; kategoria obyczajowe odnosi się również do dramatów obyczajowych; filmy fantastyczne obejmują produkcje science fiction i fantasy, ponadto kategoria filmy historyczne uwzględnia dramaty historyczne i filmy kostiumowe.

Jak widać, tylko oglądanie niektórych gatunków filmowych związane jest z innymi sposobami spędzania wolnego czasu. Dotyczy to głównie dramatów i filmów zagranicznych, których oglądanie łączy się z chodzeniem do muzeów, czytaniem książek, chodzeniem do teatru i kina, a więc z formami kultury wyrafinowanej, zaliczanej do wyższej, która koncentruje się w kategoriach o wyższym statusie społecznym. Upodobaniom tym towarzyszy lubienie muzyki poważnej i rocka w przeciwieństwie do disco polo, którą najczęściej wybierają członkowie klas niższych. Preferowanie obu tych gatunków muzycznych jest negatywnie skorelowane ze stwierdzeniem „trudno powiedzieć”, a zatem gusty tych osób związane są z umiejętnością wskazania ulubionych filmów. Potwierdzeniem hipotezy o homologii cząstkowej (wybiórczej) są zależności z oglądaniem seriali telewizyjnych (tabela 8). Prawidłowość ta odnosi się głównie do filmów fantastycznych i dramatów. Oglądanie ich łączone jest częściej z serialami o tej samej tematyce i w nieco mniejszym stopniu z zagranicznymi serialami obyczajowymi i historycznymi.

WNIOSKI

Przedstawione tu analizy dotyczyły preferencji filmowych, które – jak zakładaliśmy – powinny w jakimś stopniu oddziaływać na kształtowanie się stratyfikacji klasowej. Ustalenia te prowadzą do ogólniejszych wniosków. Okazuje się, że zależność występuje w umiarkowanej postaci, głównie przez wpływ kapitału edukacyjnego i czynników związanych z pochodzeniem społecznym, które oddziałują na lubienie określonych gatunków filmowych. Dotyczy to tylko preferencji do niektórych filmów, co wskazywałoby raczej na selektywny udział tego obszaru kultury w kształtowaniu dystansów klasowych. Odnosząc się do pierwszej z wysuniętych hipotez, można więc stwierdzić, że preferencje filmowe stratyfikują je słabo.

Analizując stratyfikację klasową z perspektywy konsolidowania się jej w dziedzinie kultury, należy brać pod uwagę, że zjawisko to ogranicza się tylko do niektórych form aktywności. Wynik jest potwierdzeniem drugiej hipotezy o częściowej homologii między pozycją klasową a stylem życia. Oglądanie filmów jest obszarem podatnym na występowanie tej zależności w umiarkowanej postaci, co można interpretować w kontekście ogólniejszego procesu, jakim są zmiany stylu życia związane z wyłanianiem się nowych możliwości konsumpcji. Mimo że sztuka filmowa nie należy do najnowszych ofert w sensie zaspokojenia potrzeb związanych z uczestniczeniem w kulturze, porównywalnych np. z nowymi mediami, to nie dorównuje słuchaniu muzyki i czytelnictwu książek. Być może

właśnie z tego powodu lubienie różnych gatunków filmowych nie stało się jeszcze silnym wyznacznikiem przynależności klasowej. Nie jest to tak ważny punkt odniesienia i kryterium oceny statusu społecznego, jak np. chodzenie do galerii sztuki lub słuchanie muzyki poważnej.

Wydaje się również, że w przypadku filmów zdecydowanie mocniej (niż ma to miejsce np. w obszarze muzyki) oddziałują wymagania przemysłu kulturowego. Obecnie koszty wyprodukowania filmu są bardzo wysokie, w związku z czym od konkretnych tytułów oczekuje się, że przyniosą one wymierne korzyści finansowane albo chociaż umożliwią zwrot kosztów ich produkcji. Może to generować nacisk na powstawanie większej liczby produkcji, które będą „bezpieczne” w odbiorze i wzbudzą zainteresowanie przede wszystkim dystrybutorów telewizyjnych. Z danych dla Stanów Zjednoczonych wynika, że tylko 30% przychodów branży filmowej pochodzi z dystrybucji kinowej [Towse 2011: 449]. W przypadku Polski udział dużych dystrybutorów w rynku wynosi aż 95%. Około 70% filmów dostępnych do obejrzenia w polskich kinach w latach 2002–2018 było udostępnionych właśnie przez tych dystrybutorów. Natomiast pozostałe 5% rynku stanowią firmy upowszechniające filmy autorskie i kino niszowe [Bartosiewicz, Orankiewicz 2019]. Dla porównania, udział tzw. wydawców niezależnych na polskim rynku muzycznym wynosi około 20% [Gałuszka i in. 2013]. Powoduje to, że polski obieg filmowy jest zdominowany przez dużą ilość podobnych treści i brak jest wyraźnego jakościowego i estetycznego zróżnicowania, co w konsekwencji może prowadzić do słabszego powiązania pozycji klasowej z oglądaniem filmów.

Trzeci wniosek dotyczy odpowiedzi na pytanie, czy różne aktywności związane ze spędzaniem czasu wolnego łączą się ze sobą w syndromy kultury, co mogłoby być podłożem konsolidacji podziałów klasowych. Alternatywnym scenariuszem byłaby indywidualizacja stylów życia rozmywająca dystanse klasowe. Wyniki naszej analizy – która polegała na ustaleniu siły związku między oglądaniem filmów i innymi rodzajami spędzania czasu wolnego – wskazują, że występują tu pewne zależności, ale są one raczej słabe, tak więc trudno byłoby twierdzić (hipoteza 3), że preferencje filmowe są przestrzenią konsolidowania się hierarchii społecznej. Istnienie korelacji między lubieniem dramatów i filmów fantastycznych a oglądaniem seriali zaliczanych do tych samych gatunków to zbyt mało, żeby kreowały one dystanse na polu kultury.

Ustalenia te można traktować jako krok naprzód w poznawaniu relacji między oglądaniem filmów a stratyfikacją klasową. Idąc dalej, należałoby ustalić, jakie to konkretnie tytuły filmowe przyciągają uwagę różnych kategorii społecznych. Przykładowo, jakie kryteria oceny są uwzględniane przez wyższą klasę średnią? Czy, jak można przypuszczać, specjaliści przypisują większe znaczenie reżyserowi

filmu niż aktorom, w porównaniu z reprezentantami „klas niższych”? Czy bardziej interesują ich innowacje technologiczne? I czy z kolei dla robotników i rolników ważniejsi są aktorzy, kolorystyka obrazu filmowego i efekty dźwiękowe?

Ograniczeniem naszych analiz było również pominięcie wewnętrznych podziałów klasowych. Wiadomo, że specjaliści reprezentujący dziedziny społeczno-humanistyczne różnią się od kierowników wyższego szczebla i kadry inżynierskiej pod względem lubienia określonych typów czasopism, urządzania domu i spędzania czasu wolnego – ci drudzy charakteryzują się np. większymi upodobaniami do aktywności fizycznej [Michael 2016; Vandebroek 2017]. Prawdopodobnie nie inaczej jest z lubieniem różnych gatunków filmowych, ocenianiem ich ze względu na to, kto je reżyseruje, efektów technologicznych, aktorstwa. Żeby to stwierdzić, konieczne byłoby przeprowadzenie badania ukierunkowanego na przedstawicieli tych kategorii zawodowych.

BIBLIOGRAFIA

- Barnett A. Lisa, Michael P. Allen.** 2000. “Social class, cultural repertoires, and popular culture: The case of film”. *Sociological Forum* 15(1): 145–163. <https://doi.org/10.1023/A:1007502405539>.
- Bartosiewicz Aleksandra, Agnieszka Orankiewicz.** 2019. „Współczesny rynek dystrybucji kinowej w Polsce”, *Kwartalnik Filmowy* 108: 232–242. <https://doi.org/10.36744/kf.197>.
- Bennett Tony, David Wright, Modesto Gayo-Cal, Elizabeth B. Silva, Mike Savage, Alan Warde.** 2009. *Culture, class, distinction*. London–New York: Routledge.
- Bihagen Erik, Tally Katz-Gerro.** 2000. “Culture consumption in Sweden: The stability of gender differences”. *Poetics* 27: 327–340. [https://doi.org/10.1016/S0304-422X\(00\)00004-8](https://doi.org/10.1016/S0304-422X(00)00004-8).
- Bourdieu Pierre.** 2022. *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzienia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- CBOS.** 2023. Aktywności i doświadczenia Polaków w 2022 roku: Komunikat z badań. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_018_23.PDF [dostęp: 15.08.2023].
- Cebula Michał.** 2019. „Poza klasą społeczną i statusem. Sieciowe zakorzenienie konsumpcji muzyki”. *Przegląd Socjologiczny* 68(2): 81–105. <https://doi.org/10.26485/PS/2019/68.2/4>.
- Coulangeon Philippe, Julien Duval.** (red.). 2015. *The Routledge companion to Bourdieu's “Distinction”*. London: Routledge.
- Crane A. Susan.** 2000. *Museums and memory*. Stanford: Stanford University Press.
- Domański Henryk, Dariusz Przybysz, Katarzyna M. Wyrzykowska, Kinga Zawadzka.** 2021. *Dystynkcje muzyczne. Stratyfikacja społeczna i gusty muzyczne Polaków*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Domański Henryk, Dariusz Przybysz, Katarzyna M. Wyrzykowska, Kinga Zawadzka.** 2023. „Seriale telewizyjne a dystanse klasowe w Polsce”. *Studia Socjologiczne* 1(248): 115–143. <https://doi.org/10.24425/sts.2023.144836>.
- Galuszka Mieczysław.** 1984. „Potoczne odtworzenie filmu”. *Studia Socjologiczne* 4: 161–184.

- Galuszka Mieczysław, Kazimierz Kowalewicz.** 1977. „Szkielet do badań potocznego odbioru filmu”. *Kino* 11: 29–31.
- Galuszka Patryk, Katarzyna Korzeniewska, Katarzyna M. Wyrzykowska, Aleksandra Jagiello-Skupińska.** 2013. *Rynek fonograficzny w Polsce 2011/2012*. IMiT, POLMIC, Warszawa.
- Gans J. Herbert.** 2012. “Against culture versus structure”. *Identities* 19: 125–134. <https://doi.org/10.1080/1070289X.2012.672850>.
- GUS.** 2019. Kultura w 2018 roku. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/kultura/kultura-w-2018-roku,20,2.html> [dostęp: 15.08.2023].
- Erikson Robert, John H. Goldthorpe.** 1992. *The constant flux: A study of class mobility in industrial countries*. New York: Oxford University Press.
- Halle David.** 1993. *Inside culture: Art and class in the American home*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hanchard Matthew, Peter Merrington, Bridgette Wessels, Simeon Yates.** 2019. “Exploring contemporary patterns of cultural consumption: Offline and online film watching in the UK”. *Emerald Open Research* 1: 16. <https://doi.org/10.35241/emeraldopenres.13196.1>.
- Jarness Vegard, Sam Friedman.** 2016. “«I’m not a snob, but ...»: Class boundaries and the downplaying of difference”. *Poetics* 1259: 1–12. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2016.11.001>.
- Pedersen Willy, Vegard Jarness, Magne Flemmen.** 2018. “Revenge of the nerds: Cultural capital and the politics of lifestyle among adolescent elites”. *Poetics* 70: 54–66. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2018.05.002>.
- Kaczmarek Jerzy.** 2014. *Zobaczyć społeczeństwo. Film i wideo w badaniach socjologicznych*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kantar Millward Brown.** 2018. Widz kinowy w Polsce. Raport z badania przeprowadzonego dla Filmweb sp. z o.o. https://pif.pl/wp-content/uploads/migrated/dokumenty/Raport_widz_kinowy_2018/Filmweb_raport_widz_kinowy_w_Polsce_2018.pdf [dostęp: 15.08.2023].
- Kaufantzoglou Roxanne, Dimitris Emmanuel.** 2016. “Social stratification and cultural consumption: Cinema going and choice of movie genres in Athens”. *The Greek Review of Social Research* 146: 115–152. <https://doi.org/10.12681/grsr.10647>.
- Lissowski Grzegorz, Jacek Haman, Mikołaj Jasiński.** 2008. *Podstawy statystyki dla socjologów*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Lizardo Omar.** 2006. “How cultural tastes shape personal networks”. *American Sociological Review* 71: 778–807. <https://doi.org/10.1177/0003122406071005>.
- Michael Janna.** 2017. “Highbrow culture for high-potentials? Cultural orientations of a business elite in the making”. *Poetics* 61: 39–52. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2017.01.002>.
- Prieur Annick, Lennart Rosenlund, Jakob Skjott-Larsen.** 2008. “Cultural capital today: A case study from Denmark”. *Poetics* 36(1): 45–71. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2008.02.008>.
- Rosenlund Lennart.** 2019. “The persistence of inequalities in an era of rapid social change. Comparison in time of social spaces in Norway”. *Poetics* 74: 101323. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2018.09.004>.
- Towse Ruth.** 2011. *Ekonomia kultury. Kompendium*. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.
- Vandebroek Dieter.** 2017. *Distinctions in the flesh: Social class and the embodiment of inequality*. London: Routledge.
- Wejbert-Wąsiewicz Ewelina.** 2018. „Socjologiczne widzenie filmu i kina”. *Przegląd Socjologiczny* 4: 141–169. <https://doi.org/10.26485/PS/2018/67.4/7>.

Podziękowania

Autorzy pragną podziękować dr. inż. Michałowi Knapikowi za pomoc w automatyzacji zbierania informacji o analizowanych filmach.

Henryk Domański

Dariusz Przybysz

Katarzyna M. Wyrzykowska

Kinga Zawadzka

WATCHING MOVIES FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL CLASS DIVISIONS

Abstract

In this article we explore empirically how taste for films relates to social class, i.e., how preferences for particular films depend on patterns apparent in other dimensions of lifestyle. Drawing on a survey of cultural activity in Poland ($n = 2007$) carried out in 2019, we test three hypotheses concerning: (i) the effect of social class on film tastes, (ii) the homology of (or the correspondence between) the space of cultural goods and the space of social positions, and (iii) to what extent preferences for films relate to participation in other dimensions of cultural activity. The results show that tastes for films are weakly connected with class divisions. This is in line with the quasi-homology explanation, which holds that the effect of class position is negligible. As regards links between liking film and genres in other areas of culture we find that preferences for films transfer mostly to watching TV series. They are weakly connected to reading books, liking classical music, or going to the theatre. Taken together, our findings suggest that watching films has not, up until this point, contributed strongly to the consolidation of class structure in Poland.

Keywords: watching movies, cultural stratification, lifestyles